

¹³ Борзых Д. Д. К вопросу о понятии акции как ценной бумаги // Актуальные проблемы гражданского, предпринимательского права, гражданского и арбитражного процесса: Межвузовский сборник научных трудов. – Самара: Изд-во «Самарский университет», 2005. – 356 с. – С. 187.

¹⁴ Салатко А. Л. Проблеми розвитку цивільного законодавства про цінні папери в умовах переходу до ринкової економіки / Розвиток цивільного і трудового законодавства в Україні / Я. М. Шевченко, О. М. Молявко, А. Л. Салатко та ін. – Харків: Консум, 1999. – 271 с. – С. 44.

¹⁵ Посполітак В. Правове регулювання ринку цінних паперів у Цивільному та Господарському кодексах України: поняття та класифікація // Юридичний журнал. – 2004. – № 1 (19). – С. 37.

¹⁶ Белов В. А. Ценные бумаги как объекты гражданских прав: Вопросы теории. Дисс... канд... юрид. наук в форме научного доклада, выполняющего также функции автореферата: 12.00.03. – М., 1996. – 41 с. – С. 23.

¹⁷ Посполітак В. В. Передача права власності на цінні папери та прав за цінними паперами в Україні (цивільно-правовий аспект): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка; Інститут міжнародних відносин. – К., 2001. – 226 с. – С. 49–50.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Рынок ценных бумаг: Учебник / Под ред. В. А. Галанова, А. Н. Басова. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 352 с. – С. 12.

²⁰ Положенням про порядок переведення випуску іменних акцій документарної форми існування у бездокументарну форму існування від 30 червня 2000 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – www.rada.gov.ua

Резюме

У даній статті розглянуто питання обов'язкової вимоги існування акцій винятково в бездокументарній формі. Для досягнення поставленої мети проаналізовано основні норми чинного законодавства, за допомогою яких врегульоване дане питання. Зроблено спробу теоретичного осмислення проблеми існування цінних паперів не у вигляді звичних паперових документів, а в бездокументарній формі.

Ключові слова: акція, форма акції, паперові цінні папери, бездокументарна форма

Резюме

В данной статье рассмотрен вопрос обязательного требования существования акций исключительно в бездокументарной форме. Для достижения поставленной цели проанализированы основные нормы действующего законодательства, с помощью которых урегулирован данный вопрос. Сделана попытка теоретического осмысления проблемы существования ценных бумаг не в виде привычных бумажных документов, а в бездокументарной форме.

Ключевые слова: акция, форма акции, бумажные ценные бумаги, бездокументарная форма

Summary

In this article is examined the question of obligatory requirement of existence of shares in electronic form only. The basic norms of current legislation, by which this question is well-regulated for achievement of the put purpose, are analysed. The attempt of theoretical comprehension of problem of existence of securities is done not as usual paper documents, but in electronic form.

Key words: share, form of share, paper securities, electronic form

Отримано 18.01.2011

А. В. ГОНЧАРОВА

Аліна В'ячеславівна Гончарова, аспірант Київського університету права НАН України, викладач Сумського державного університету

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПАДКОВОЇ ТРАНСМІСІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Спадкова трансмісія – це окремий різновид спадкування за законом, за яким частка, що належить спадкодавцеві, який помер після відкриття спадщини, переходить до його спадкоємців за законом або за заповітом.

У конструкції спадкової трансмісії беруть участь три категорії суб'єктів:

- спадкодавець, після смерті якого відкривається спадщина;
- його спадкоємець за заповітом або за законом, який помер після відкриття спадщини та не встиг її прийняти;
- спадкоємець за заповітом або за законом спадкоємця, який помер після відкриття спадщини та не встиг її прийняти.

Закон виходить з того, що оскільки спадкоємець мав право прийняти спадщину, але не встиг цього зробити внаслідок своєї смерті, він нібито спадщину прийняв. Тому належна йому частка переходить до його спадкоємців¹.

Існують випадки дуже подібні на спадкову трансмісію, але, як зазначає Б. О. Булаєвський, принципово відмінні: 1) якщо спадкоємець в межах строку, встановленого для прийняття спадщини, встиг прийняти спадщину, то прийнята спадщина включається до складу власного спадкового майна і переходить до його спадкоємців за загальними правилами. 2) не може вестися мова про перехід права на прийняття спадщини у випадку, коли спадкоємець не висловив свою волю на прийняття спадщини, але помер після закінчення встановленого строку. У цьому випадку ще до смерті він втратив право на прийняття спадщини, ставити питання про продовження строку для прийняття спадщини його спадкоємцями не є доцільним².

У цивільному законодавстві закріплені дві основні моделі регулювання спадкових відносин, що виникають у разі смерті спадкоємця після відкриття спадщини:

- позитивна модель, за якою здійснюється перехід частки за правилами спадкової трансмісії;
- негативна модель, за якою перехід частки за правилами спадкової трансмісії не провадиться.

Перша, коли правила щодо спадкової трансмісії застосовуються, має місце у випадку, коли спадкоємець за життя мав право отримати майно в порядку спадкування за законом або за заповітом. За суттю, це – основна ідея, закріплена в ст. 1276 ЦК України. Правила щодо спадкової трансмісії застосовується:

- при спадкуванні за законом, якщо спадкоємець, який помер після відкриття спадщини, за життя має право на спадкування;
- при спадкуванні за заповітом, за яким майно передається спадкоємцеві, який помер після відкриття спадщини.

За першої ситуації спадкування здійснюється за законом. Якщо після смерті спадкодавця протягом шести місяців помер його спадкоємець, належна йому частка у спадщині переходить до його спадкоємців.

Треба звернути увагу, що правила стосовно спадкової трансмісії застосовуються лише за умов, що спадкоємець не було усунуто від права на спадкування за підстав, передбачених ст. 1224 ЦК України. Якщо, наприклад, у суді буде встановлено, що спадкоємець вчинив замах на життя спадкодавця або умисно позбавив його життя, то згідно із законом він не має права на спадкування (ч. 1 ст. 1224 ЦК України). У разі смерті такого спадкоємця після відкриття спадщини правила щодо спадкової трансмісії не застосовуються. Спадкоємці такого спадкоємця спадщини не одержують.

Спадкодавець склав заповіт щодо власного майна, визначивши певну особу своїм спадкоємцем. У разі смерті такої особи після відкриття спадщини належна їй за заповітом частка переходить до спадкоємців.

За цих двох ситуацій чинне одне правило: якщо спадкоємець, який мав право отримати майно за законом або за заповітом, помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, належна йому частка переходить до його спадкоємців. Отже, тут застосовуються правила спадкування у порядку спадкової трансмісії.

Існують випадки, коли спадкодавець склав заповіт, в якому позбавив спадкоємця права на спадкування, а після відкриття спадщини такий спадкоємець помер. Постає питання щодо можливості переходу частки померлого спадкоємця до його спадкоємців. З аналізу ст. 1276 ЦК можна дійти висновку, що за таких обставин спадкова трансмісія не застосовується, тобто частка у спадщині не переходить до нащадків того спадкоємця, який помер після відкриття спадщини, якщо його було позбавлено права на спадкування у заповіті.

У даному випадку можливі дві окремі ситуації, які, разом з тим, мають однакове вирішення. За першої – особа, позбавлена заповідачем права на спадкування, була “звичайним” спадкоємцем, тобто не мала права на обов’язкову частку у спадщину. Щодо цієї особи особливих питань не постає. Вона не могла б одержати спадщину за життя, оскільки була позбавлена права на спадкування у заповіті. Тому у разі її смерті після відкриття спадщини немає частки, яка могла б переходити до спадкоємців цієї особи за правилами спадкової трансмісії.

Треба зазначити, що існують особливості спадкування у випадку, коли спадкоємець, який помер після відкриття спадщини, автоматично приймає спадщину. У законі чітко визначається, що правила спадкової трансмісії застосовуються за наявності двох обставин:

- спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини;
- спадкоємець не встиг прийняти спадщину³.

Другою умовою застосування спадкової трансмісії є те, що спадкоємець не встиг прийняти спадщину, яка відкрилася. Така умова може виникнути лише щодо тих спадкоємців, які для прийняття спадщини повинні здійснити певні дії, а саме – подати заяву до нотаріальної контори. Разом з тим, не можна забувати, що є спадкоємці, які приймають спадщину автоматично, тобто навіть у тому випадку, якщо вони не подали такої заяви (ч.ч. 1–2 ст. 1268 ЦК). До них, зокрема, належать:

- спадкоємець, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини;
- малолітня, неповнолітня, недієздатна особи, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена.

Оскільки вказані особи не можуть пропустити строк для прийняття спадщини, на них не поширюються правила спадкової трансмісії (ст. 1276 ЦК). У випадку смерті такого спадкоємця протягом шести місяців після відкриття спадщини (навіть за відсутності поданої заяви) треба виходити з того, що він спадщину прийняв.

Існують певні нюанси щодо строків прийняття спадщини при застосуванні спадкової трансмісії. Спадкування за правилами спадкової трансмісії розраховано на складні життєві обставини, коли невдовзі після смерті спадкодавця (протягом шести місяців) помирає його спадкоємець. Зрозуміло, що за таких обставин

спадкоємцям останнього потрібен час для прийняття спадщини. При цьому необхідно, з одного боку, надати спадкоємцям померлого спадкоємця оптимальний строк для прийняття спадщини, а з іншого – не порушувати прав інших спадкоємців, кредиторів спадкодавця та інших зацікавлених осіб.

Стосовно пропуску строку на прийняття спадщини у порядку спадкової трансмісії, закон не згадує про другу можливість прийняття спадщини після закінчення терміну: за умови згоди на це всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину, тобто у безспірному порядку.

Вважаємо, що відсутність вказівки на цей рахунок у законі не виключає застосування загальних норм, що регулюють прийняття спадщини після закінчення встановленого терміну (ст. 1155 ЦК України). Немає ніяких підстав не допускати включення до кола спадкоємців, які прийняли спадщину, і того, хто пропустив строк, якщо на це дали згоду всі інші спадкоємці. Але при цьому потрібно мати на увазі, що коло спадкоємців, за згодою яких спадкоємець, що пропустив строк, може прийняти спадщину, повинен визначатися з урахуванням особливостей спадкової трансмісії. Свідцтво про право на спадщину видається в строк, який обчислюється з дня смерті⁴.

Щодо самого визначення спадкової трансмісії, то ми вважаємо його вдалим та таким, що відображає суть самого явища. Поняття трансмісії запозичено від латинського слова *transmissio*, що означає передачу, пересилку будь – чого⁵. Але, як відзначають юристи, трансмісія – це технічний термін, тому необхідно конкретизувати, що відбувається саме перехід прав на спадщину у порядку спадкової трансмісії. Як похідні від визначення, з'явилися поняття «трансмiтент» та «трансмiсар». Трансмiтент – це померлий спадкодавець, трансмісар – спадкоємець, до якого переходить право спадкувати⁶.

Спадкову трансмісію слід відрізнити і від тих випадків, коли закликаний до спадкування спадкоємець подав до нотаріального органу заяву про прийняття спадщини, але не одержав свідоцтво про право на спадщину, тобто встиг прийняти спадщину, але не встиг її оформити. Оскільки в подібних ситуаціях спадкоємець вважається таким, що набув право на спадкове майно, після смерті останнього до його власних спадкоємців переходить не право на прийняття спадщини, а сама спадкова маса. Навіть у тих випадках, коли до складу спадщини входить право власності на нерухоме майно, яке переходить до спадкоємця з часу державної реєстрації прав на нього, численні судові рішення за позовом спадкоємців померлої особи, яка прийняла спадщину, але не встигла оформити свідоцтво про право на спадщину на нерухоме майно, засвідчують задоволення позовів про визнання за спадкоємцями такої особи права власності на це майно в порядку спадкування, посилаючись на те, що згідно ч. 5 ст. 1268 ЦК прийнята спадкоємцем спадщина належить йому з часу її відкриття.

Підбиваючи підсумки можна зазначити, що важливість вірного трактування та застосування спадкової трансмісії в нотаріальній практиці не викликає сумніву. У більшості цивілізованих країнах присутнє дане явище, держава повинна гарантувати перехід нажитого майна тільки до найближчих родичів спадкодавця та обмежити доступ до майна померлого віддалених спадкоємців. Існують випадки, коли за спадкової трансмісії надбання померлого відходять до зовсім чужих людей, тому нотаріусам та населенню необхідно детально пояснювати таке поняття, як спадкова трансмісія. Спадкове законодавство України необхідно доповнити окремими законами, які б визначали та обмежували коло суб'єктів, які б мали право спадкувати за спадковою трансмісією.

¹ Спадкування за законодавством України. Коментар. Судова практика: [зб. нормат. актів]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 133.

² Наследственное право / Б. А. Булаевский, А. Ф. Ефимов, В. В. Залесский и др. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – С. 178.

³ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонов, Н. Ю. Голубевої. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – С. 719.

⁴ Баранник Н. М., Синельник А. П. Наследство. Наследники. Наследование: Учебно-практическое пособие. Изд. 2-е перераб. и доп. – Харьков: Эспада, 2005. – С. 90.

⁵ Словарь иностранных слов / Под ред. И. В. Лехина, проф. Ф. Н. Петрова. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1949.

⁶ Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко, С. Я. Рабовська, О. О. Кармаза та ін.; За заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2008. – С. 463.

Резюме

У науковій статті розглядаються особливості спадкової трансмісії, аналізується законодавство та окремі питання щодо особливостей застосування законодавства. Об'єктом дослідження є загальнотеоретичні аспекти спадкування за спадковою трансмісією, визначення кола осіб. З'ясовуються суперечливі питання, визначаються помилки та надаються рекомендації щодо їх усунення.

Ключові слова: спадкова трансмісія, трансмісар, трансмітент, спадкові правовідносини, строк прийняття спадщини, спадкування за законом, спадкування за заповітом.

Резюме

В научной статье рассматриваются особенности наследственной трансмиссии, освещаются отдельные вопросы относительно особенностей применения законодательства. Объектом исследования являются общетеоретические аспекты наследова-

ния по наследственной трансмиссии, определение круга лиц. Выясняются спорные вопросы, определяются ошибки и даются рекомендации по их устранению.

Ключевые слова: наследственная трансмиссия, трансмиссар, трансмитент, наследственные правоотношения, срок принятия наследства, наследование по закону, наследование по завещанию.

Summary

The article deals with features of hereditary transmission, analyze legislation and some issues regarding the features of law enforcement. Object of research is the general theoretical aspects of succession by hereditary transmission, identify the persons. From yasovuyutsya controversial issues, errors are defined and recommendations for their elimination.

Key words: hereditary transmission, transmissar, transmitent, inheritance relations, the term inheritance, inheritance by the law of inheritance by will.

Отримано 10.12.2010

Я. В. КОВАЛЬЧУК

Ярослав Вадимович Ковальчук, аспірант Інституту політології і права Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ НАЙМЕНУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ, ЯКІ ВОЛОДІЮТЬ ПРАВОМ НА ОBOB'ЯЗКOVУ ЧАСТКУ В СПАДЩИНІ

Спадкове право – це одна з визначних підгалузей вітчизняної системи права. Його норми є невід'ємною складовою частиною життя кожної людини.

Свобода заповіту, будучи за своєю юридичною природою одним з головних принципів спадкового права, акумулює в собі чимало різних правомочностей, якими тестаментоздатний спадкодавець може скористатися, розпоряджаючись власною спадковою масою на випадок невідворотного настання своєї смерті. Зокрема, чинним законодавством нашої держави заповідачу надається право передавати у спадок майно, власником якого він є, тим або іншим учасникам цивільно-правових відносин, зокрема, фізичним особам, що не перебувають з ним в яких-небудь кровних і/або сімейних зв'язках¹.

Обсягу зазначеного принципу не притаманна повна всездозволеність, оскільки приписи Цивільного кодексу України, який набрав чинності 1 січня 2004 р. (далі – ЦК України) передбачають своєрідні механізми, які обмежують тестаментоздатного спадкодавця у праві визначати юридичну долю власної спадщини у разі смерті. Іншими словами, власник спадкового майна, складаючи свій заповіт, не може відсторонити від участі в процесі спадкування спадкоємців за законом, які належать до складу малозабезпечених верств нашого демократичного суспільства².

Обмеження дії принципу свободи заповіту включає в себе дуже велику кількість проблемних аспектів. Одним з них є з'ясування найменування фізичних осіб, за якими закріплюється право на обов'язкову частку в спадщині.

Юридична література містить багато різних наукових праць, зміст яких прямо або опосередковано стосується належного вирішення зазначеної проблеми. Авторами таких досліджень є провідні вітчизняні та зарубіжні вчені-цивілісти, до складу яких зокрема належать: В. Аврамченко, Б. Антімонов, М. Барщевський, В. Бондарев, Ю. Брукацький, В. Васильченко, А. Гніздєлова, Л. Гершонова, В. Дроніков, Г. Жаркова, І. Жилінкова, Ю. Заїка, О. Зайцев, В. Інцас, О. Іоффе, А. Костичева, В. Макарчук, А. Маковський, Р. Мусаєв, С. Набієв, П. Нікітюк, І. Покровський, З. Ромовська, Є. Рябоконт, В. Серебровський, Я. Турлуковський, А. Файнштейн, Т. Фадєєва, Є. Фурса, Б. Черепакін, Т. Чепіга, А. Шамрук, О. Шевченко та інші дослідники проблемних аспектів інституту спадкування.

Деякі з вищезазначених праць були написані ще за часів існування СРСР. Але завдяки широкому аналізу, а також високому ступеню наукових результатів, вони залишаються вельми актуальними і нині.

Правильне вирішення проблеми, яка є предметом даного наукового дослідження, сприятиме не тільки остаточній ліквідації деяких з головних суперечностей, на які багата доктрина спадкового права, а й ефективного застосуванню на практиці норм, що входять до системи цієї підгалузі. Зокрема, встановивши назву фізичних осіб, які є носіями права, на обов'язкову частку в спадковій масі, можна вести мову про коло зазначених спадкоємців; розміри спадкових часток, власниками яких вони можуть стати; а також деякі інші важливі питання.

Сьогодні в юридичній літературі відсутній єдиний підхід до встановлення назви спадкоємців, перелік яких передбачено приписами ч. 1 ст. 1241 ЦК України. Це явище має своє обґрунтовуюче пояснення.